

مقایسه غلظت فلزات سنگین در رسوبات رویشگاه‌های حرا بیدخون، بساتین و مل گنزه

علی داوری، نعمت‌الله خراسانی و افشین دانه کار^{*۱}

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۵/۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۱۰/۳)

چکیده

در نتیجه روند افزایشی صنعتی شدن مناطق ساحلی گرمسیری و نیمه گرمسیری، نگرانی‌ها در رابطه با آثار فعالیت‌های انسانی بر اکوسیستم‌های مانگرو افزایش یافته است. در این مطالعه، از رسوبات سطحی (صفر تا ۱۰ سانتی‌متر) سه رویشگاه مانگرو استان بوشهر واقع در بخش شمالی خلیج فارس در مجاورت فعالیت‌های توسعه نفت و گاز پارس جنوبی به منظور آنالیز فلزات سنگین در بهار سال ۱۳۸۸ نمونه‌برداری شد. دامنه غلظت فلزات سنگین به ترتیب برای آلومینیوم (Al)، آهن (Fe)، کادمیوم (Cd)، مس (Cu)، نیکل (Ni)، سرب (Pb)، وانادیوم (V) و روی (Zn) برابر با: ۱۴۵۱۱/۸۹، ۳۰۷۳۶/۷۲، ۱/۷۲، ۴۶/۰۴، ۶۴/۱۴، ۹۴/۸، ۳۱۱/۳۳ و ۱۸۱/۴۶ میکروگرم بر گرم تعیین شد. دامنه غلظت تمام فلزات از استانداردهای اولیه رسوبات دریایی چین و اداره حفاظت محیط زیست آمریکا بالاتر بود. ولی در بیشتر موارد این مقادیر در حد مناسب استاندارد ثانویه استانداردهای فوق بود. در میان سه رویشگاه مانگرو در استان بوشهر، رویشگاه‌های بساتین و بیدخون از مقادیر بالاتر کادمیوم، مس، نیکل، سرب و روی برخوردار بودند و آلوده به فلزات سنگین ارزیابی شدند. با توجه به این‌که بیدخون نزدیک‌ترین رویشگاه مانگرو به مجتمع نفت و گاز پارس جنوبی می‌باشد و رویشگاه بساتین در مجاورت آن واقع شده است، اختلال جریان آب در رویشگاه بساتین به دلیل احداث نادرست پل روی ورودی آب خور بساتین موجب افزایش میزان آلودگی این رویشگاه شده است.

واژه‌های کلیدی: استان بوشهر، فلزات سنگین، آلودگی رسوبات، منطقه انرژی پارس جنوبی

۱. گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران

* : مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: danehkar@ut.ac.ir

مقدمه

آلودگی محیط زیست به فلزات سنگین تبدیل به یک مشکل جهانی شده است (۱۷). به دلیل سمیت، تجزیه ناپذیری و تجمع پذیری یکی از جدی ترین آلاینده‌ها در محیط طبیعی می‌باشند. به طوری که فلزات سنگین از منابع طبیعی و مصنوعی به پیکره و بافت‌های موجودات منتقل و انباشت می‌شوند که انباشت در بافت‌ها و بدن جانداران از خطر سمیت آن مهم‌تر است (۱۶). در سال‌های اخیر به دلیل رشد با شتاب توسعه، مقادیر زیادی از فلزات سنگین به محیط‌های طبیعی وارد شده است. اکوسیستم‌های آبی به دلیل این‌که از قابلیت‌های بالاتری از نظر توسعه برخوردارند، در معرض خطرات جدی تری از فلزات سنگین قرار دارند. از طرفی دیگر ریزش‌های جوی و جاری شدن رواناب‌ها به سمت دریا مقادیر زیادی از فلزات سنگین تولید شده در اکوسیستم‌های خشکی را که از فعالیت‌های انسانی و یا طبیعی ناشی می‌شود به اکوسیستم‌های دریایی می‌رساند. وقتی که فلزات وارد اکوسیستم‌های دریایی می‌شوند، بیشتر آنها ته‌نشین می‌شود و با رسوبات، مواد آلی، اکسیدهای آهن و منگنز، سولفیدها و رس‌ها ترکیب می‌شوند (۲۸). بنابراین رسوبات دریایی به‌عنوان جذب‌کننده فلزات سنگین محسوب شده و یکی از شاخص‌های ارزیابی میزان آثار انسانی را در این اکوسیستم‌ها فراهم می‌آورند (۱۴).

واژه مانگرو اشاره به گونه درختی یا درختچه‌ای بردبار به شوری دارد که در سواحل پناهگاهی و مصب‌ها در مناطق گرمسیری و نیمه گرمسیری رشد می‌کند. مانگروها به دلیل حضور در پهنه‌های بین جزر و مدی، شدیداً با اکوسیستم‌های دریایی و خشکی بالا دست رابطه متقابل دارند و از این طریق به تقویت یک مجموعه حیات جانوری و گیاهی متنوع در مناطق ساحلی - دریایی، آب‌های لب شور تا شیرین و گونه‌های خشکی زی کمک می‌کنند (۲۱). مانگروها دارای بیوماس غنی می‌باشند که نسبت به سایر جوامع گیاهی از جهات مختلف پربارتر هستند. بنابراین، به‌عنوان منبع غذایی مهمی در محدوده استقرار خود محسوب می‌شوند. رسوبات

رویشگاه، غنی از مواد آلی و به‌طور متناوب از آب اشباع است که به‌علت کمبود اکسیژن و تجزیه بی‌هوازی بوی سولفید می‌دهد. در صورتی که روند بی‌هوازی در رسوبات سواحل مانگرو به دلیل افزایش بیش از حد مواد آلی (اغلب در اثر آلاینده‌ها) ادامه یابد، سولفید متصاعد شده با آب تشکیل اسید سولفوریک (H_2SO_4) می‌دهد که با اسیدی شدن محیط اثر منفی مستقیم بر آبزیان دارد (۲۰).

مانگرو حامی جانوران زیادی از آبزیان، پرندگان، پستانداران و حشرات است (۲۱). هم‌چنین دارای دامنه‌ای از عملکردهای اکولوژیک مهم مانند تثبیت فیزیکی خط ساحلی و رسوبات (۱۳)، ایجاد زیستگاه‌های جانوری دریایی و خشکی زی، ورود مواد غذایی به سیستم ساحلی، قابلیت‌هایی برای کشاورزی و ارزش‌های علمی است. شناسایی فرآیندهای مرکزی این اکوسیستم و حمایت از آنها موجب تداوم عملکردهای مانگرو می‌شود. پراکنش ۳۰ درصد از گونه‌های ماهیان تجاری وابسته به مانگرو است و این آبزیان حداقل یک مرحله از زندگی خود را در این منطقه سپری می‌کنند (۲۲). تولید سالیانه ماهی از این زیستگاه در سال ۲۰۰۲، سی میلیون تن بوده است (۱۲). به‌طور کلی عملکردهای مانگرو عبارت‌اند از: تولید آب، غذا و منابع زیستی دیگر، تولید مواد خام برای صنایع، تولید سوخت و انرژی، نگهداری از تنوع زیستی، منطقه پرورشگاهی، عملکردهای تنظیمی و پالایشی، جلوگیری از فرسایش خط ساحلی در اثر طوفان و امواج، کاهش سیل و اثرات سیلاب و زمینه برای فعالیت‌های علمی و آموزشی (۳ و ۱۳).

جنگل‌های مانگرو استان بوشهر از جمله مناطق حساس اکولوژیک می‌باشند که با تهدیدات بسیار بالایی مانند ورود آلاینده‌های صنعتی، پساب و پسماندهای خانگی روبه‌رو می‌باشند. رویشگاه‌های بساتین و بیدخون در محدوده پارک ملی ساحلی دریایی نایبند قرار دارند. گزارش‌هایی از نفوذ آلاینده‌های نفتی و صنعتی ناشی از فعالیت‌های پیرامون آنها حکایت دارد. مطالعات بسیار اندکی در جنگل‌های مانگرو استان بوشهر به انجام رسیده اما مطالعات چندی در رسوبات دریایی

منطقه ساحلی شمال خلیج فارس پراکنش دارند. محدوده مورد مطالعه که از نظر موقعیت جغرافیایی بین مختصات جغرافیایی ۲۰° ۵۱' تا ۲۲° ۵۵' طول شرقی و ۳۵° ۲۶' تا ۳۸° ۸۸' عرض شمالی واقع شده است در برگیرنده چهار رویشگاه عمده از اجتماعات حراست. دو رویشگاه در دو خور بساتین و بیدخون در خلیج نای بند قرار گرفته است، رویشگاه بردستان در مجاور شهر دیر قرار دارد و رویشگاه مل گنزه در پوزه ماشه در مصب رودخانه مند جای گرفته است. به سبب کوچک بودن رویشگاه بردستان، این مطالعه در سه رویشگاه دیگر به انجام رسید. مساحت این حوزه ۱۸۵۹۹ کیلومترمربع است که حدود ۱۱۸۷۸ کیلومترمربع آن را مناطق کوهستانی و ۶۷۲۱ کیلومترمربع را دشت‌ها و کوهپایه‌ها تشکیل می‌دهند. اراضی جنگل مانگرو در رویشگاه‌های بوشهر دارای زمستان‌های پر بارش و تابستان‌های بدون بارش هستند.

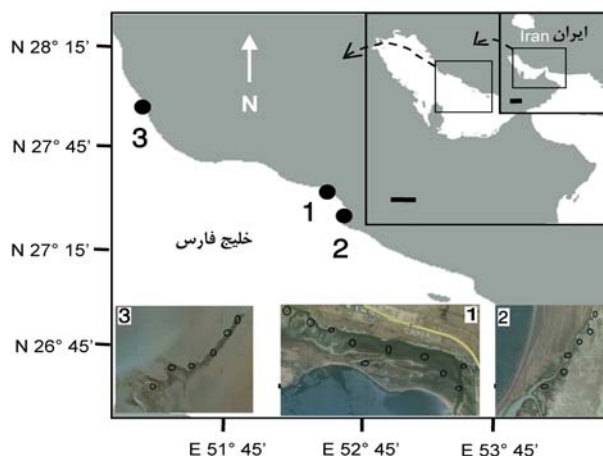
میزان بارش سالیانه در ایستگاه جم کنگان که نزدیک‌ترین ایستگاه به منطقه مورد مطالعه می‌باشد، ۲۵۱ میلی‌متر است. میانگین درجه حرارت ماهانه این محدوده حدود ۲۴ درجه سانتی‌گراد به مدت بیش از ۱۵۰ روز در سال است که موجب استقرار بهینه جنگل‌ها شده است. درجه حرارت صفر و سرمای در حد یخبندان گزارش نشده است. تمام رویشگاه‌های مورد بررسی از اجتماعات خالص نامنظم درختان حرا (*Avicennia marina*) پوشیده شده است (۱). شکل ۱ موقعیت رویشگاه‌های مانگرو استان بوشهر را نشان می‌دهد. جنگل‌های مانگرو خلیج نایبند حدود ۸۰ هکتار وسعت دارد. هر دو رویشگاه این خلیج (بیدخون و بساتین) در محدوده پارک ملی ساحلی دریایی نایبند قرار دارند. بیش از ۶۰ درصد درختان این رویشگاه دارای پوشش تاجی متراکم است. این رویشگاه‌ها در حال حاضر کمترین فاصله فیزیکی از منبع آلودگی را دارند. رویشگاه مل گنزه حدود ۲۵ هکتار وسعت دارد و از سلامت و شادابی مطلوب برخوردار بوده و تاکنون از هر گونه فعالیت توسعه اقتصادی شهری و صنعتی به دور مانده است. این رویشگاه جزو منطقه حفاظت شده مند است.

خلیج فارس انجام شده است. ظهیری (۷) به بررسی غلظت و منشأیابی فلزات سنگین در رسوبات بخش مرکزی خلیج فارس پرداخت. نتایج تجزیه و تحلیل‌های آماری نشان داد که آلودگی نفتی در منطقه وجود دارد و غلظت فلزات سرب، کبالت، کادمیوم و وانادیوم را تحت تأثیر قرار داده است. در نهایت منشأ فلزات سنگین به دو دسته زمین منشأ و انسان منشأ تقسیم‌بندی شد. وجود وانادیوم، کادمیوم، کبالت که شاخص آلودگی به مواد نفتی هستند با درصد بالا در بخش غیرزمینی، بیان‌کننده آلودگی رسوبات به مواد غیرنفتی در منطقه بود. زارع مایوان و همکاران (۴) به اندازه‌گیری هیدروکربن‌های نفتی و فلزات سنگین نیکل و وانادیوم در اکوسیستم‌های تالابی و سواحل جنوبی ایران پرداختند و منشأ نفت موجود در خاک تالاب شادگان را به کویت نسبت دادند. رویلیان و همکاران (۲۳) طی ارزیابی آلودگی فلزات سنگین در رسوبات خلیج کوازو در چین دریافتند که میانگین غلظت‌های فلزات بالاتر از استاندارد اولیه و در کادمیوم بالاتر از استاندارد ثانویه رسوب‌های دریایی در چین است. از نتایج دیگر این تحقیق اندک بودن آلودگی در مناطق ماسه‌ای و شنی نسبت به مناطق رسی بود. همچنین مناطقی که میزان کربن آلی کمتری داشتند نیز دارای فلزات سنگین کمتری بودند. این پژوهش با اهداف: (۱) اندازه‌گیری فلزات سنگین رسوبات سطحی سه رویشگاه مانگرو استان بوشهر و مقایسه رویشگاه‌ها از این نظر (۲) ارزیابی میزان فلزات سنگین در رسوبات سطحی جنگل‌های مانگرو استان بوشهر با مقایسه برخی استانداردهای جهانی و (۳) ارائه اطلاعات به روز از وضعیت فلزات سنگین جنگل مانگرو استان بوشهر جهت نظارت پیوسته و مدیریت این اکوسیستم حساس انجام شد.

مواد و روش‌ها

محدوده مورد مطالعه

مانگروهای استان بوشهر از اجتماعات گیاهی رویشگاه خلیجی از منطقه رویشی خلیج عمانی کشور هستند که در بخش‌هایی از

شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه

نمونه برداری

در سه رویشگاه مانگرو استان بوشهر در مجموع ۲۲ نمونه برداشت شد که توزیع نمونه‌ها میان رویشگاه‌ها متناسب با وسعت هر رویشگاه بود. نقاط نمونه برداری به روش تصادفی هدفدار انتخاب شد به طوری که ابتدا روی نقشه رویشگاه و به گونه‌ای توزیع شد که بتواند فراهم کننده اطلاعات لازم از انتشار آلاینده‌ها در بخش‌های مختلف رویشگاه باشد. سپس مختصات هر نقطه از نقشه به سامانه موقعیت یاب جهانی منتقل و بر روی زمین شناسایی شد. از هر ایستگاه نمونه برداری ۳ نمونه رسوب سطحی (۰ تا ۱۰ سانتی متر) به وزن حدود ۷۰۰ گرم به وسیله کاردک پلاستیکی اسید شوره شده برداشته شد. نمونه‌های رسوب در درون کیسه‌های پلاستیکی پلی اتیلن قرار گرفت و در نهایت تمامی کیسه‌های نمونه رسوب در یخدان قرار داده شد و به آزمایشگاه خاک شناسی دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران منتقل شد.

نمونه‌ها در آزمایشگاه به طور کامل در هوای آزاد و سپس در آون در دمای ۱۰۵ درجه سانتی گراد به مدت ۲۴ ساعت خشک شدند. نمونه‌ها پس از خشک شدن به طور کامل در هاون کوبیده شد و از الک ۲ میلی متر عبور داده شد. برای تهیه عصاره از نمونه‌ها از دستورالعمل ۵۰۳۰ سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا بهره برداری شد. طبق آن اسید نیتریک غلیظ در درجه

حرارت ۹۵ درجه در طی دو مرحله به یک گرم ماده خشک اضافه شد (۳۰). به منظور جداسازی رسوبات حاصل از فرآیند عصاره گیری از فیلتر استفاده شد. آنالیز فلزات در عصاره نمونه‌ها به وسیله دستگاه ICP-AES انجام شد. برای آزمون وجود یا عدم وجود تفاوت در بین گروه‌ها (رویشگاه‌ها) از تجزیه واریانس یک طرفه (ANOVA) با اطمینان ۹۵ درصد در برنامه SPSS (نسخه ۱۳، ۲۰۰۴) بهره گیری شد. برای مقایسه بین گروه‌ها از آزمون گروه بندی میانگین توکی استفاده شد.

نتایج

نتایج غلظت فلزات

مشخصات آماری غلظت آلومینیوم (Al)، آهن (Fe)، کادمیوم (Cd)، مس (Cu)، نیکل (Ni)، سرب (Pb)، وانادیوم (V) و روی (Zn) در رسوبات سطحی رویشگاه بیدخون در جدول ۱ نشان داده شده است. همان طور که ملاحظه می شود میانگین غلظت فلزات سنگین مذکور به ترتیب ۱۸۲۸۹، ۳۷۸۹۱۱، ۲، ۴۷/۵، ۶۸/۵، ۹۶/۲، ۲۸۷/۹ و ۲۰۱/۲ میکرو گرم بر گرم ماده خشک رسوب است. غلظت آلومینیوم (Al)، آهن (Fe)، کادمیوم (Cd)، مس (Cu)، نیکل (Ni)، سرب (Pb)، وانادیوم (V) و روی (Zn) در رسوبات سطحی رویشگاه بساتین در جدول ۲ نشان داده شده است. همان طور که ملاحظه می شود

جدول ۱. غلظت فلزات سنگین در رسوبات سطحی رویشگاه بیدخون ($\mu\text{g g}^{-1}$)

نمونه	Al	Fe	Cd	Cu	Ni	Pb	V	Zn
۱	۲۰۶۹۰	۴۴۹۲۰	۱/۹	۴۳/۴	۵۱/۹	۱۰۱/۲	۱۸۰/۳	۲۴۱/۳
۲	۲۰۱۹۰	۴۵۵۵۰	۱/۹	۴۰/۵	۵۸/۵	۹۳/۹	۲۵۰/۴	۱۸۲/۲
۳	۲۵۳۱۰	۴۷۹۹۰	۱/۹	۳۷/۵	۴۳/۸	۹۲/۵	۲۲۳/۷	۱۷۴
۴	۱۹۴۲۰	۴۲۹۸۰	۲/۶	۴۳/۵	۷۱/۳	۱۱۹/۱	۳۰۱/۵	۲۲۸/۶
۵	۲۰۹۲۰	۴۳۷۳۰	۱/۸	۵۱/۸	۴۹/۹	۱۱۵/۶	۲۲۵/۵	۱۹۶/۵
۶	۳۰۲۴۰	۵۱۵۳۰	۲	۵۰/۷	۲۰۴/۵	۹۴/۲	۸۲۵/۳	۲۱۴/۷
۷	۲۰۳۲۰	۴۵۲۱۰	۲	۸۳/۷	۱۱۰	۱۰۵/۲	۵۶۰/۲	۲۸۰/۷
۸	۹۸۷۰	۱۵۶۹۰	۱/۸	۳۹	۳۸	۷۶/۶	۱۲۵	۱۴۸
۹	۴۵۱۰	۱۲۸۲۰	۱/۹	۴۱/۳	۱۴/۱	۸۱/۱	۶۵/۴	۱۸۳/۲
۱۰	۱۱۴۲۰	۲۷۶۹۰	۱/۹	۴۴	۴۲/۹	۸۲/۳	۱۲۱/۸	۱۶۲/۷
میانگین	۱۸۲۸۶	۳۷۸۱۱	۲	۴۷/۵	۶۸/۵	۹۶/۲	۲۸۷/۹	۲۰۱/۲
حداقل	۴۵۱۰	۱۲۸۲۰	۱/۸	۳۷/۵	۱۴/۱	۷۶/۶	۶۵/۴	۱۴۸
حداکثر	۳۰۲۴۰	۵۱۵۳۰	۲/۶	۸۳/۷	۲۰۴/۵	۱۱۹/۱	۸۲۵/۳	۲۸۰/۷
انحراف معیار	۷۶۱۳/۹	۱۳۸۸۴/۷	۰/۲	۱۳/۵	۵۳/۹	۱۴/۳	۲۳۲/۸	۴۰/۳

میانگین غلظت فلزات سنگین مذکور به ترتیب ۱۶۸۹۵/۷، ۳۶۱۱۲/۵، ۱/۹، ۶۴/۳، ۸۲/۱، ۱۳۸، ۳۶۰/۲ و ۲۵۴/۵ میکروگرم بر گرم ماده خشک می‌باشد. نتایج غلظت آلومینیوم (Al)، آهن (Fe)، کادمیوم (Cd)، مس (Cu)، نیکل (Ni)، سرب (Pb)، وانادیوم (V) و روی (Zn) در رسوبات سطحی رویشگاه مل‌گزنه جدول ۳ نشان داده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود میانگین غلظت فلزات سنگین مذکور به ترتیب ۸۳۵۱، ۳۹۲۱۰، ۱/۳، ۲۸/۷، ۳۸/۳، ۴۰/۵، ۳۹۴/۲ و ۶۸/۶ میکروگرم بر گرم می‌باشد.

مقایسه غلظت فلزات سنگین در رویشگاه‌ها

غلظت آلومینیوم در رسوبات در دامنه حداقل ۱۷۹۵ در رویشگاه مل‌گزنه تا ۳۰۲۴۰ میکروگرم بر گرم در رویشگاه بیدخون قرار گرفت. طبق نتایج تجزیه واریانس یک طرفه اختلاف معنی‌داری در غلظت آلومینیوم در بین نمونه‌های رسوب رویشگاه‌های مانگرو استان بوشهر دیده شد (ANOVA,)

(df=21, F=3.87, P<0.05). بنابر نتایج آزمون توکی تنها در بین رویشگاه بیدخون و مل‌گزنه اختلاف معنی‌دار است و رویشگاه بساتین با هیچ یک از رویشگاه‌ها اختلاف معنی‌داری ندارد. آهن در دامنه وسیعی از پراکنش غلظت دیده شد. به طوری که از حداقل ۶۴۲۵ میکروگرم بر گرم در رویشگاه مل‌گزنه تا حداکثر ۵۱۵۳۰ میکروگرم بر گرم در رویشگاه بیدخون برخوردار بود. نتایج تجزیه واریانس نیز اختلاف معنی‌داری را در بین رویشگاه‌ها نشان می‌دهد (ANOVA,) (df=21, F=4.39, P<0.05). آزمون توکی بیان‌کننده آن است که غلظت آهن در رویشگاه‌های بیدخون و بساتین به‌طور معنی‌داری از میزان آن در رویشگاه مل‌گزنه بالاتر است. کادمیوم در جنگل‌های مانگرو استان بوشهر دارای تفاوت اندکی بود و از نظر آماری اختلاف بین رویشگاه‌ها از این نظر در سطح ۵ درصد معنی‌دار نبود. دامنه پراکنش کادمیوم از ۰/۶ تا ۳/۴۵ میکروگرم بر گرم بود که حداقل آن در رویشگاه مل‌گزنه و حداکثر آن در رویشگاه بساتین دیده شد و به‌طور کلی غلظت

جدول ۲. غلظت فلزات سنگین در رسوبات سطحی رویشگاه بساتین ($\mu\text{g g}^{-1}$)

نمونه	Al	Fe	Cd	Cu	Ni	Pb	V	Zn
۱	۴۲۸۴	۱۲۶۶۰	۱/۹	۴۹/۷	۳۲/۴	۱۲۲/۴	۲۰۷/۵	۲۵۹/۳
۲	۱۸۵۷۰	۴۲۷۶۰	۱/۹	۵۶/۵	۶۲/۸	۱۵۱/۴	۴۱۷/۸	۲۷۷/۵
۳	۱۱۹۲۰	۲۲۵۳۵	۳/۵	۷۱/۱	۵۸/۴	۱۹۱/۶	۳۲۲/۵	۲۸۴/۱
۴	۲۸۴۸۰	۵۰۶۲۰	۱/۹	۱۸/۶	۱۸۱/۷	۴۲/۸	۷۸۱/۴	۹۵/۵
۵	۲۰۱۴۰	۴۵۲۷۰	۱	۹۱/۶	۸۲/۵	۱۵۹/۵	۲۳۰/۷	۳۰۴/۷
۶	۱۷۹۸۰	۴۲۸۳۰	۱	۹۸/۳	۷۴/۶	۱۶۰/۱	۲۰۱	۳۰۶/۲
میانگین	۱۶۸۹۵/۷	۳۶۱۱۲/۵	۱/۹	۶۴/۳	۸۲/۱	۱۳۸	۳۶۰/۲	۲۵۴/۵
حداقل	۴۲۸۴	۱۲۶۶۰	۱	۱۸/۶	۳۲/۴	۴۲/۸	۲۰۱	۹۵/۵
حداکثر	۲۸۴۸۰	۵۰۶۲۰	۳/۵	۹۸/۳	۱۸۱/۷	۱۹۱/۶	۷۸۱/۴	۳۰۶/۲
انحراف معیار	۸۱۵۴/۹	۱۴۹۵۳/۳	۰/۹	۲۹/۴	۵۱/۷	۵۱/۶	۲۲۲/۵	۷۹/۹

جدول ۳. غلظت فلزات سنگین در رسوبات سطحی رویشگاه مل گنزه ($\mu\text{g g}^{-1}$)

نمونه	Al	Fe	Cd	Cu	Ni	Pb	V	Zn
۱	۱۴۸۴۸	۳۱۹۲۰	۱/۹	۳۰/۲	۷۴/۳	۷۰/۳	۴۵۹	۱۸۹/۷
۲	۵۹۵۴	۱۴۸۲۴	۰/۶	۱۴/۱	۲۰/۲	۳۵/۲	۱۴۸/۲	۴۴/۹
۳	۶۴۲۰	۱۱۵۰۰	۱/۹	۲۹/۳	۳۹/۱	۷۹/۹	۲۴۰	۱۲۰/۱
۴	۱۷۹۵	۶۴۲۵	۰/۹	۳۴/۳	۵۴/۴	۵۹/۸	۳۱۹/۶	۵۷/۲
۵	۸۶۲۸	۱۴۸۴۱	۱/۵	۲۱/۳	۲۵/۱	۳۴/۲	۱۵۴/۷	۵۱/۷
۶	۱۲۴۶۳	۳۰۲۱۰	۱/۳	۲۸/۷	۳۸/۳	۴۰/۵	۳۹۴/۲	۶۸/۶
میانگین	۸۳۵۱	۱۸۲۸۶	۱/۳	۲۶/۳	۴۱/۹	۵۳/۳	۲۸۶	۸۸/۷
حداقل	۱۷۹۵	۶۴۲۵	۰/۶	۱۴/۱	۲۰/۲	۳۴/۲	۱۴۸/۲	۴۴/۹
حداکثر	۱۴۸۴۸	۳۱۹۲۰	۱/۹	۳۴/۳	۷۴/۳	۷۹/۹	۴۵۹	۱۸۹/۷
انحراف معیار	۴۷۲۵	۱۰۳۷۹	۰/۵	۷/۳	۱۹/۹	۱۹/۵	۱۲۷/۴	۵۶/۳

رویشگاه مل گنزه بالاتر بود، اما اختلاف معنی داری بین رویشگاه بیدخون با دو رویشگاه دیگر وجود نداشت. فلز نیکل از حداقل $۱۴/۱$ میکروگرم بر گرم تا حداکثر $۲۰۴/۵۴$ میکروگرم بر گرم به دست آمد که هر دو دامنه در رویشگاه بیدخون مشاهده شد. نتایج تجزیه واریانس اختلاف معنی داری را برای نیکل در بین سایت‌های مانگرو در استان بوشهر نشان نداد. با این وجود غلظت این فلز در رویشگاه بساتین بیش از دو رویشگاه بود. پراکندگی غلظت سرب در جنگل مانگرو استان بوشهر از دامنه

کادمیوم در رویشگاه‌های بساتین و بیدخون بالاتر از رویشگاه مل گنزه بود. غلظت مس از $۱۴/۱$ تا $۹۸/۲۸$ میکروگرم بر گرم در بین نمونه‌های رسوب سطحی مانگرو به دست آمد. تجزیه واریانس اختلاف معنی داری را در سطح ۵% از نظر غلظت فلز مس در بین رویشگاه‌های مانگرو نشان داد (ANOVA, $df=21$, $F=6.649$, $P<0.05$). هم‌چنین نتایج آزمون توکی در مورد گروه‌بندی رویشگاه‌ها حاکی از تفکیک رویشگاه‌ها به دو دسته بود و غلظت مس رویشگاه بساتین به اندازه معنی داری از

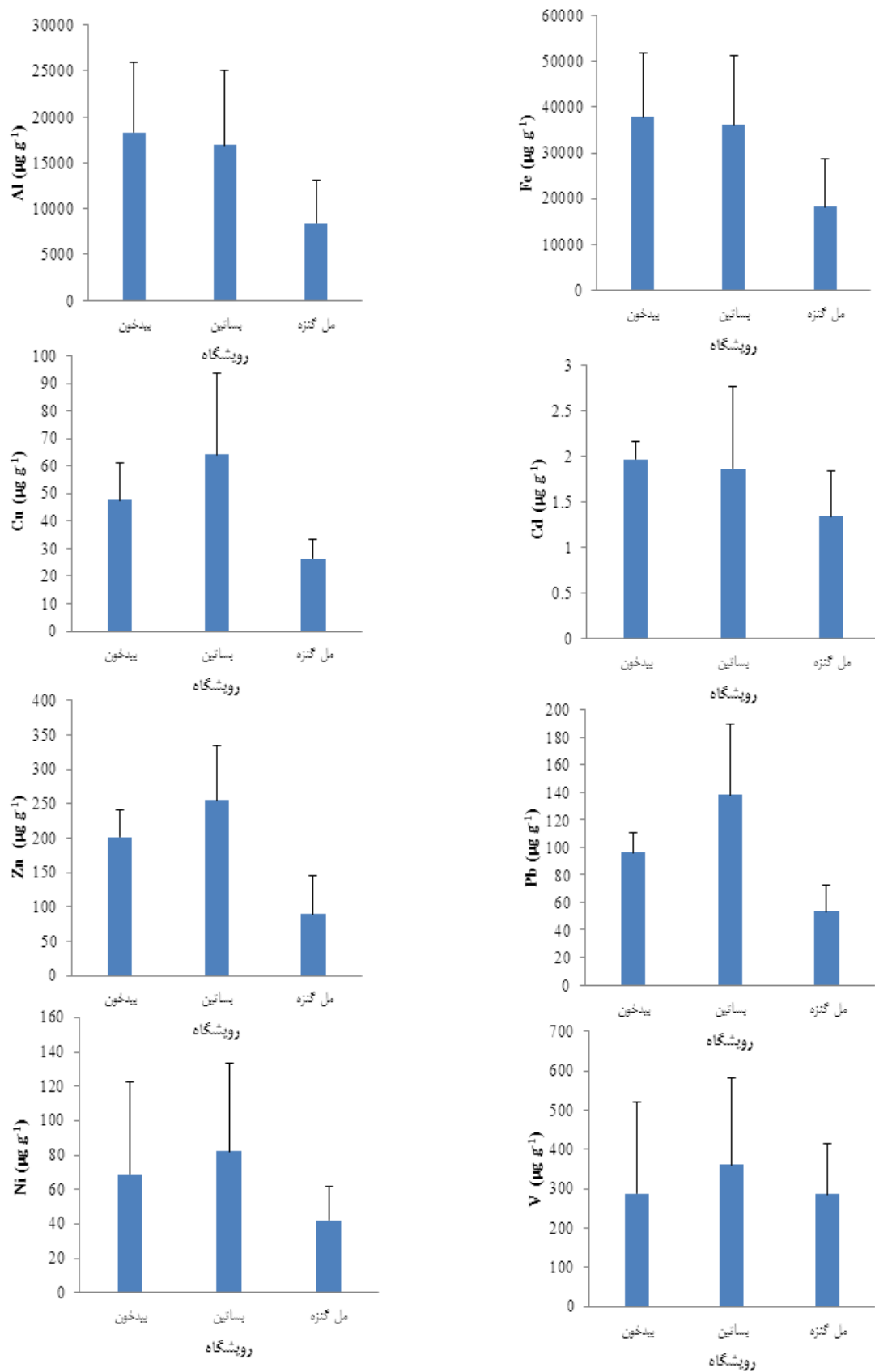
بعضی از موارد غلظت فلزات در رسوبات خور بساتین بالاتر از خور بیدخون بود. هر چند دو خور نزدیک به فعالیت‌های پارس جنوبی احتمالاً آلودگی یکسانی دریافت می‌کنند اما غلظت فلزاتی مانند مس، نیکل، سرب، وانادیوم و روی که احتمالاً منشأ انسانی دارد، در بساتین بالاتر از بیدخون بود. این اتفاق احتمالاً به دو علت است؛ نخست آن‌که به دلیل این‌که انتهای خور بساتین یک محیط مخفی برای تخلیه فاضلاب بوده و احتمال تخلیه فاضلاب صنعتی و خانگی به درون خور می‌رود. دومین دلیل احتمالی این اتفاق مسدود شدن دهانه خور بساتین به علت عبور جاده ساحلی از روی آن است که باعث مختل شدن سیکل جزرومدی در این خور شده است. ضیایی نژاد و همکاران (۶) نیز مسدود شدن خور بساتین را تهدیدی بزرگ معرفی کرده‌اند که می‌تواند تأییدکننده این نتایج نیز باشد. غلظت‌های کم فلزات سنگین در رویشگاه مل‌گنزه به علت این بود که این منطقه به دور از فعالیت‌های مشهود توسعه می‌باشد. ولی با این وجود غلظت بعضی از فلزات به‌ویژه نیکل و وانادیوم در این رویشگاه نیز بالا بود. از آنجایی که وانادیوم در بسیاری از مطالعات مانند ظهیری (۷)، زارع مایوان و همکاران (۴) و دانه کار و همکاران (۲)، به عنوان شاخص آلودگی نفتی مطرح است، بنابراین غلظت بالای نیکل و وانادیوم به احتمال زیاد به نشت‌ها و ریزش‌های پیوسته نفت در آب‌های خلیج فارس نسبت داده می‌شود. طبق نتایج عبدالهی مامودان و همکاران (۸) نیز بیشترین غلظت فلز کادمیوم در خور بساتین با میزان ۱/۳۶ میکروگرم بر گرم مشاهده شد که مشابه یافته‌های پژوهش حاضر است. علاوه بر کادمیوم، فلز نیکل نیز در مطالعه عبدالهی مامودان و همکاران (۸) بالاترین میزان را در خور بساتین داشت که این نتیجه نیز مشابه نتیجه پژوهش حاضر می‌باشد.

همان‌طور که در بخش نتایج ذکر شد میانگین‌های غلظت فلزات کادمیوم، وانادیوم و نیکل در رسوبات سطحی رویشگاه‌های مانگرو استان بوشهر اختلاف معنی‌داری نداشت. جدول ۴ میانگین غلظت فلزات سنگین در رسوبات مانگرو

حداقل ۳۴/۱۵ تا حداکثر ۱۹۱/۶ میکروگرم بر گرم بود. حداقل غلظت سرب در مل‌گنزه و حداکثر آن در خور بساتین به دست آمد. نتایج تجزیه واریانس اختلاف معنی‌دار را در بین رویشگاه‌ها ارائه کرد (ANOVA, $df=21$, $F=11.983$, $P<0.05$). همچنین نتیجه آزمون توکی بیان‌کننده اختلاف در غلظت فلز سرب در بین هر سه رویشگاه بود. وانادیوم گستردگی بسیار بالایی را در رسوبات سطحی منطقه نشان داد. به‌طوری‌که از دامنه غلظت ۵۷/۳۸ میکروگرم بر گرم تا ۸۲۵/۲۶ میکروگرم بر گرم پراکندگی نشان داد. حداقل و حداکثر غلظت وانادیوم در رویشگاه مانگرو بیدخون دیده شد. نتایج تجزیه واریانس اختلاف معنی‌داری را میان میانگین این فلز در بین رویشگاه‌های مورد بررسی نشان نداد. با این وجود میانگین غلظت در رویشگاه بساتین بیشتر از دو رویشگاه دیگر بود. حداقل غلظت روی ۴۴/۹۱ میکروگرم بر گرم در رویشگاه مل‌گنزه و حداکثر ۳۰۶/۱۵ میکروگرم بر گرم در رویشگاه بساتین دیده شد. نتایج تجزیه واریانس اختلاف معنی‌داری از غلظت فلز روی در بین رویشگاه‌ها نشان داد (ANOVA, $df=21$, $F=13.291$, $P<0.05$). آزمون توکی نیز اختلاف معنی‌دار بین رویشگاه بساتین و بیدخون را با رویشگاه مل‌گنزه نشان داد. شکل ۲ نمودار مقایسه سه رویشگاه مانگرو استان بوشهر را از نظر غلظت ۸ فلز سنگین مورد مطالعه نشان می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

در مورد پراکنش گسترده غلظت فلزات سنگین در مانگروهای آلوده نتایج مشابهی را تام و وونگ (۲۶) ارائه کردند که طی آن فلزات سنگین از مقدار بسیار کم تا بسیار زیاد در محیط پراکنده شده بود. همان‌طور که نتایج نشان داد غلظت اکثر فلزات در رویشگاه بیدخون که نزدیک‌ترین منطقه مانگرو به منطقه ویژه پارس جنوبی است، بالاتر از سایر سایت‌های مانگرو بود. علاوه بر منطقه بیدخون، مانگروهای رویشگاه بساتین که در حدود یک کیلومتری از رویشگاه مانگرو بیدخون به کانون بالقوه آلودگی دورتر است غلظت بالایی از فلزات را نشان داد. در

شکل ۲. مقایسه میانگین غلظت فلزات سنگین در رویشگاه‌های مانگرو استان بوشهر

جدول ۴. مقایسه میانگین غلظت فلزات سنگین رسوبات سطحی ($\mu\text{g g}^{-1}$) جنگل‌های مانگرو در استان بوشهر با سایر مطالعات و برخی استانداردهای موجود

Zn	V	Pb	Ni	Cu	Cd	Fe	Al	
۲۴۳	-	۱۰۰	-	۶۱	-	-	-	استرالیا ^{۱۹}
۵۱/۲۴	-	۱۲/۲۸	۷/۴۴	۷/۰۶	۰/۱۸۱	-	-	سنگاپور ^{۱۰}
۱۲۰/۲۳	-	۳۰/۹۸	۱۱/۶۵	۳۲	۰/۲۶۶	-	-	سنگاپور ^{۱۰}
۱۰۵	-	۷۸/۲	۲۷/۳	۵۶/۳	۱۰	۹۸۲۵	-	پاناما ^{۱۱}
۱۴/۷	-	۳۴/۵	۱۰۲	۸/۴	۷/۳	۳۲۲۵	-	کاستاریکا ^{۱۵}
۱۷۶/۶	-	۶۷/۷	۳۳/۴	۷۱/۴	۰/۵۹	-	-	چین ^{۲۳}
۱۳۹	-	۵۰	۳۷/۴	۴۴	۰/۳۳	-	-	چین ^{۲۹}
-	۱۱۹	۳۹	۱۳۳	-	۳/۵	-	-	ایران ^۷
-	-	۴۹/۰۶	۵۹	۴۷/۶۴	۱/۳۶	-	-	ایران ^۸
۱۵۰	-	۶۰	-	۳۵	۰/۵	-	-	استاندارد اولیه چین ^۹
۳۵۰	-	۱۳۰	-	۱۰۰	۱/۵	-	-	استاندارد ثانویه چین ^۹
۱۲۴	-	۳۰/۲	۱۵/۹	۱۸/۷	۱/۶۸	-	-	استاندارد اولیه آژانس محیط زیست آمریکا ^{۲۷}
۲۷۱	-	۱۱۲	۴۲/۸	۱۰۸	۴/۲۱	-	-	استاندارد ثانویه آژانس محیط زیست آمریکا ^{۲۷}
۱۸۱/۴۶	۳۱۱/۳۳	۹۴/۸	۶۴/۱۴	۴۶/۰۴	۱/۷۲	۳۰۷۳۶/۷۲	۱۴۵۱۱/۸۹	مطالعه حاضر

- به معنی در دسترس نبودن داده است

است. غلظت مس در مطالعه حاضر از بسیاری از مطالعات مشابه در سایر نقاط دنیا بیشتر است (۱۵، ۱۰ و ۲۹)، ولی نتایج تحقیقات (۱۸ و ۲۳)، میزان بالاتری را نسبت به نتایج به دست آمده در این مطالعه ارائه دادند. مقایسه غلظت مس با استانداردهای رسوبات سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا و چین نشان داد که غلظت مس در این مطالعه از استاندارد اولیه سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا و چین بالاتر ولی از استاندارد ثانویه آنها پایین تر است. این موضوع چنین نشان می‌دهد که هرچند غلظت مس در این مطالعه بالاست ولی به حد اضطراری نرسیده است. نیکل در جنگل‌های مانگرو استان بوشهر از چند مطالعه بالاتر است (۷ و ۱۵) و از بیشتر مطالعات مشابه انجام شده کمتر است (۸، ۱۰، ۱۱، ۲۳ و ۲۹). مقایسه با استاندارد سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا نشان داد که

مناطق دیگر و برخی استانداردهای موجود ارائه شده است. فلز آلومینیوم و آهن استاندارد نداشته زیرا این فلزات در بیشتر مطالعات به عنوان فلزات شاخص زمینی به کار رفته است (۷، ۱۸، ۲۴ و ۲۵). غلظت کادمیوم در این مطالعه از بسیاری از مطالعات گذشته بیشتر است (۸، ۱۰، ۲۳ و ۲۹)، اما در برخی مطالعات غلظت بالاتر کادمیوم نسبت به غلظت‌های این پژوهش را ارائه شده است (۷، ۱۱ و ۱۴).

مقایسه غلظت کادمیوم با استانداردهای موجود نشان داد (به دلیل نداشتن استاندارد روشن در کشور طبق استانداردهای معتبر جهانی اظهار نظر شده است) که کادمیوم در جنگل‌های مانگرو استان بوشهر نیز از میزان بحرانی برخوردار است و از استانداردهای اولیه و ثانویه چین (۹) بالاتر بوده ولی از استاندارد ثانویه سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا کمتر

محیط زیست امریکا و چین می‌باشد ولی از میزان استانداردهای ثانویه آنها اندکی کمتر است (۹ و ۲۷). بنابراین طبق استانداردهای حاضر فلز روی در جنگل‌های مانگرو بوشهر از میزان بسیار بالایی برخوردار بوده و در وضعیت هشدار قرار دارد.

سپاسگزاری

از شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی ایران به‌خاطر حمایت و پشتیبانی مالی این تحقیق تشکر می‌شود. از آزمایشگاه خاک‌شناسی دکتر حبیبی دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران به‌خاطر آنالیز نمونه‌های رسوب تشکر می‌شود. و هم‌چنین از استادان گروه شیلات و محیط زیست دانشگاه تهران به‌خاطر مساعدت‌های علمی آنها تشکر می‌شود.

غلظت نیکل از استاندارد اولیه و ثانویه مذکور بالاتر است که تأییدکننده وضعیت بحرانی این فلز می‌باشد. همان‌طور که در جدول ۴ دیده می‌شود، تنها مطالعه‌ای در استرالیا میزان بالاتری از غلظت سرب را ارزیابی داده است (۱۹) و در سایر مطالعات این میزان کمتری از غلظت سرب در مطالعه جاری را نشان می‌دهد (۷، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۵ و ۲۳). با مقایسه غلظت سرب با استانداردهای موجود مشخص شد که سرب از استاندارد اولیه سازمان حفاظت محیط زیست امریکا و چین بالاتر بوده و از استاندارد ثانویه آنها پایین‌تر است که این نشان‌دهنده بالا بودن سرب در منطقه می‌باشد ولی به حد اضطراب نرسیده است. فلز سنگین روی در جنگل‌های مانگرو استان بوشهر نیز از بسیاری از مطالعات انجام شده در سایر نقاط دنیا بیشتر است. در مقایسه این فلز با استانداردها مشخص می‌شود که غلظت فلز روی به میزان قابل توجهی بالاتر از استانداردهای اولیه سازمان حفاظت

منابع مورد استفاده

۱. دانه‌کار، ا. ا. هاشمی، ب. محمودی و ن. حمیدی. ۱۳۸۵. طرح مدیریت و توسعه جنگل‌های استان هرمزگان. اداره کل منابع طبیعی استان هرمزگان، بندرعباس. ص ۲۱۰
۲. دانه‌کار، ا. ا. ع. ماشینیان. ۲۰۰۴. طرح پژوهشی مناسب‌ترین شیوه احیای جنگل‌های مانگرو ایران، آسیب دیده از جنگ خلیج فارس. معاونت دریایی سازمان حفاظت محیط زیست، ص ۱۰۱
۳. داوری، ع. و ا. دانه‌کار. ۱۳۸۸. تحلیلی بر عملکرد زیستگاهی مانگرو برای موجودات خشکی و دریایی. مجموعه مقالات سومین کنفرانس ملی روز جهانی محیط زیست، دانشگاه تهران-خرداد ۱۳۸۸، ص ۱۹۹
۴. زارع مایوان، ح. ع. اسماعیلی، ا. ا. چرجابی، ا. ا. توسلی، م. وهدیان و ع. صلاحی. ۱۳۷۸. اندازه‌گیری آلودگی‌های ناشی از آتش سوزی چاههای نفت کویت در خاک‌های مناطق جنوب ایران. پژوهش و سازندگی، ۴۳، صفحات ۹۰-۹۲.
۵. ضیایی نژاد، س. ه. ضیایی نژاد و س. گل‌مهدی. ۱۳۸۷. شناسایی عوامل تهدیدکننده گونه‌های آبرزی و زیستگاه‌های حساس ساحلی در خلیج ناپبند حاصل از فعالیت‌های انسانی. مجموعه مقالات دومین کنفرانس ملی محیط زیست دریا، صنعت و توسعه پایدار. منطقه ویژه اقتصادی پتروشیمی. اسفند ۱۳۸۷، ص ۳۶۰
۶. ضیایی نژاد، س. ه. ضیایی نژاد و س. گل‌مهدی. ۱۳۸۷. شناسایی عوامل تهدیدکننده گونه‌های آبرزی و زیستگاه‌های حساس ساحلی در خلیج ناپبند حاصل از فعالیت‌های انسانی. مجموعه مقالات دومین کنفرانس ملی محیط زیست دریا، صنعت و توسعه پایدار. منطقه ویژه اقتصادی پتروشیمی. اسفند ۱۳۸۷، ص ۳۶۰
۷. ظهیری، ی. ۱۳۷۶. بررسی غلظت و منشأ عناصر سنگین در رسوبات بخش مرکزی خلیج فارس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مهندسی محیط زیست، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران.

۸. عبدالهی مامودان، س.م.، زارع دوست، ز. رثوفی و ا. فقیری. ۱۳۸۷. بررسی فلزات سنگین (کادمیوم، نیکل، سرب و مس) در رسوبات سطحی خلیج نایبند. مجموعه مقالات دومین کنفرانس ملی محیط زیست دریا، صنعت و توسعه پایدار. منطقه ویژه

اقتصادی پتروشیمی، صفحه ۳۸۳

9. CSBTS (China State Bureau of Quality and Technical Supervision). 2002. The People's Republic of China National Standards GB 18668-2002. *Marine Sediment Quality*. p10.
10. Cuong, D.T., S. Bayen, O.Wurl, K. Subramanian, K.K.S. Wong, N. Sivasothi and G.PH. Obbard. 2005. Heavy metal contamination in mangrove habitats of Singapore. *Marine Pollution Bulletin* 50: 1713–1744.
11. Defew, L. H., Mair, J. M., Guzman, H. M. 2005. An assessment of metal contamination in mangrove sediments and leaves from Punta Mala Bay, Pacific Panama. *Marine Pollution Bulletin* 50 : 547–552
12. FAO, 2004. The State of World Fisheries and Aquaculture (SOFIA). FAO, Rome.
13. Gilbert, A.J and R. Janssen. 1998. Use of environmental functions to communicate the values of a mangrove ecosystem under different management regimes. *Ecological Economics* 25: 323-346.
14. Guevara, R., A. Rizzo and R. Sanchez . 2005. Heavy metal inputs in northern Patagonia lakes from short sediment core analysis. *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry* 265(3): 481–493.
15. Guzman, H.M. and C.E. Jimenez. 1992. Contamination of coral reefs by heavy metals along the Caribbean coast of Central America (Costa Rica and Panama). *Marine Pollution Bulletin* 24: 554–561.
16. Hoff, R. 2002. *Oil Spills in Mangroves*. National Oceanic and Atmospheric Administration, NOAA Ocean Service, Office of Response and Restoration, 70pp
17. Irabien, M. J. and F. Velasco . 1999. Heavy metals in Oka Rive sediments (Urdaibai National Biosphere Reserve, Northern Spain): Lithogenic and anthropogenic effects. *Environmental Geology* 37: 54–63
18. Loring, DH. 1991. Normalisation of heavy-metal data from estuarine and coastal sediments. *ICES Journal of Marine Science* 48:101-115.
19. MacFarlane, G.R., A. Pulkownik and M.D. Burchett. 2003. Accumulation and distribution of heavy metals in the grey mangrove, *Avicennia marina* (Forsk.) Vierh: Biological indication potential. *Environmental Pollution* 123:139–151.
20. Macintosh, D. J. and E.C.Ashton . 2002. *A Review of Mangrove Biodiversity Conservation and Management*. Final Report. Centre for Tropical Ecosystems Research (Center Aarhus). 71pp
21. Nagelkerken, I., S.J.M. Blaber, S. Bouillon, P. Green, M. Haywood, L.G. Kirton, J.-O. Meynecke, J. Pawlik, H.M. Penrose, A. Sasekumar and P.J. Somerfield. 2008. The habitat function of mangroves for terrestrial and marine fauna: A review. *Aquatic Botany* 89: 155–185.
22. Naylor, R.L., R.J. Goldburg, J.H. Primavera, N. Kautsky, M.C.M. Beveridge, J. Clay, C. Folke, J. Lubchenco, H. Moony and M. Troell. 2000. Effect of aquaculture on world fish supplies. *Nature* 405: 1017–1024.
23. Ruilian, Y., Y. Xing, Z.Yuanhui, H. Gongren and T. Xianglin. 2008. Heavy metal pollution in intertidal sediments from Quanzhou Bay, China. *Journal of Environmental Sciences* 20: 664–669
24. Schropp, S.J., F.G. Lewis, H.L. Windom, J.D. Ryan, F.D.Calder and L.C. Burney. Interpretation of metal concentrations in estuarine sediment of Florida using aluminum as a reference element. *Estuarine* 13 227-235.
25. Shine, J.P., R.V. Ika and T.E. Ford. 1995. Multivariate statistical examination of spatial and temporal pattern of heavy metal contamination in New Bedford Harbour marine sediments. *Environmental Science and Technology* 29:1781-1788.
26. Tam, N.F.Y. and Y.S.Wong. 1995. Mangrove soils as sinks for waste waterborne pollutants. *Hydro Biology* 295: 231-242.
27. USEPA-Region II, USACE-New York District, USDOE-BNL. 1999. Fast Track Dredged Material Decontamination Demonstration for the Port of New York and New Jersey. In: Report to Congress on the Water Resources and Development Acts of 1990 (Section 412), 1992 (Section 405C) and 1996 (Section 226). *EPA 000-0-99000*,
28. Wang, F. and J.S. Chen. 2000. Relation of sediment characteristics to trace metal concentration: a statistical study. *Water Resource* 34:694–698.
29. Zhang, L. P., Y. Xin, F. Huan, Y.H. Jing, T. Ouyang and X.T. Yu. 2007. Heavy metal contamination in western Xiamen Bay sediments and its vicinity, China. *Marin Pollution Bulletin* 54: 974–982.
30. USEPA 2010. Sediment Contamination Assessment Methods: Validation of Standardized and Novel Approaches. <http://epa.gov/ncer/>. Site visited on 08.05.10.